

<https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.098>

УДК 821.161.2.09 Шевченко Т.Г.:930.1

Галина КАРПІНЧУК

кандидатка філологічних наук, наукова співробітниця,

відділ рукописних фондів і текстології,

Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (Київ, Україна)

halynakarpinchuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4088-0084>

ІСТОРІЯ АРЕШТУ ШЕВЧЕНКОВИХ ПРИЯТЕЛІВ ВІКТОРА ТА МИХАЙЛА ЗАКРЕВСЬКИХ, СЕРГІЯ ДЕ БАЛЬМЕНА В 1848 р. (до 210-річчя від дня народження Тараса Шевченка)

Мета — дослідити документи про арешт братів Закревських та С. де Бальмена в 1848 р. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: окреслити історію вивчення теми взаємин «мочиморд» і Тараса Шевченка; встановити місце зберігання двох слідчих справ поєтових приятелів; проаналізувати документи, в яких ідеться про митця (протоколи допиту заарештованих, опис вилученої шевченкіани); підкреслити значення цих матеріалів у вивченні життя і творчості Т. Шевченка; розкрити розслідування участі в балі, який давала Тетяна Волховська, гусарських офіцерів та наслідки «інциденту» для їхньої кар'єри. Архівні першоджерела розглянуто за допомогою загальнонаукових (аналіз, синтез, опис, узагальнення), історико-літературознавчих, текстологічних, джерелознавчих (історико-генетичний, біографічний, культурно-історичний, порівняльний, евристичний, критичний) **методів**. **Наукова новизна та результати**. Виявлені матеріали поглиблюють біографи Шевченкових приятелів, а саме відомості про народження, освіту, вдачу, військову кар'єру тощо.

Цитування: Карпінчук Г. Історія арешту Шевченкових приятелів Віктора та Михайла Закревських, Сергія де Бальмена в 1848 р. (до 210-річчя від дня народження Тараса Шевченка). *Український історичний журнал*. 2024. № 2 (575). С. 98—113. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.098>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

З життєпису М. Закревського стало відомо, що він у складі російської армії брав участь у підкоренні кавказьких народів та, ймовірно, якраз його свідчення Т. Шевченко використав під час написання поеми «Кавказ». Цінність для літературознавства має єдиний відомий на сьогодні лист письменниці Софії Закревської від 10 липня 1848 р., в якому, крім згадок про епідемію холери 1848 р. й замальовок української природи, також описано зовнішність В. Закревського. Його словесний портрет відповідає олівцевому рисунку у виконанні Т. Шевченка, про точність котрого довгий час велися дискусії. Оприлюднюється виконаний на запит III відділення огляд поеми «Тризна», видання якої (1844 р.) вилучили у В. Закревського разом із листами Т. Шевченка. Встановлено, що у третині документів розкривається участь гусарів у балі Т. Волховської в її маєтку Мойсівці. Тодішні події вплинули на висновок про їхню поведінку під час інспекції навесні 1848 р. та призвели до переведення кількох офіцерів-поляків в інші полки. Першоджерела можуть бути використані при підготовці нової академічної біографії Т. Шевченка, при впорядкуванні збірників документів шевченкіани, коментуванні творів тощо.

Ключові слова: Віктор і Михайло Закревські, Сергій де Бальмен, Тарас Шевченко, «мочиморди», офіцери-поляки, біографія, документи.

Національні ідеї, які охопили європейські країни у середині XIX ст. та вилилися в низку революцій 1848 р., не оминули в тому числі й українські землі. Однак поширенню демократичних тенденцій на теренах Російської імперії влада намагалася покласти край з особливим завзяттям і ретельністю.

Через рік після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства 29 травня¹ 1848 р. за підозрою в «політичній неблагонадійності» було заарештовано братів Віктора та Михайла Закревських, а також Сергія де Бальмена. Причиною став тост під час бенкету, влаштованого Тетяною Волховською на честь відбуття гусарського полку. Як відомо, тоді М. Закревський виголосив здравицю на честь Французької республіки, а його брат Віктор вигукнув: «Ура!». Присутній на балі офіцер Владислав Цихонський натомість начебто запропонував підняти келихи за майбутню «українську республіку» [1, С. 47].

Про братів Закревських і де Бальменів, з якими Тарас Шевченко зблизився під час першої подорожі в Україну, їх участь у «товаристві мочимордія» та про події 15 квітня 1848 р. під час балу в Мойсівці Пирятинського повіту Полтавської губернії писали різні дослідники. Розуміння суті цього гуртка і приятелювання Т. Шевченка з «мочимордами» («мочемордами») має свою історію висвітлення в історико-літературознавчих працях. Перші біографи поета М. Чалий та О. Кониський у з'ясуванні питання спиралися на спогади В. Репніної й О. Чужбинського, де йшлося про компанію життєрадісних гульвіс і шанувальників чарки. Як зазначав М. Чалий, княжна намагалася вберегти митця від спілкування з «мочимордами» [2, С. 33]. Натомість О. Кониський пояснював зближення Т. Шевченка з ними як спробу звільнитися від гнітючих вражень після мандрівки Україною та своєрідну «втечу» від задухи імперського режиму [3, С. 143]. Прихильно поставився до «мочиморд» М. Драгоманов, зауваживши, що Т. Шевченко почув від них вільних, сміливих європейських думок більше, ніж

¹ Тут і далі дати подано за старим стилем.

від своїх університетських приятелів [4, С. 349—352; 5, С. 125—127]. «Історія виявила, що генії завше родяться й творять на певному підготовленому ґрунті і в границях певних обставин», — розвинув свої міркування знаний публіцист та політичний мислитель [5, С. 125]. Зі спостереженням про те, що з названим гуртком поета об'єднували не тільки розгульний спосіб життя, а й теми спілкування, погодився В. Щурат. Дослідникові вдалося поглибити джерельне підґрунтя. У статті 1914 р. [1] він залучив невідомі доти мемуари М. Залеського [6], де ширше розповідалося про події в Мойсівці 1848 р., подав імена присутніх на балі офіцерів-поляків, подробиці їхніх розмов. Увага до мойсівського застілля, «мочиморд» і спілкування з ними Т. Шевченка зростає в 1920-х рр., коли з'явилися статті М. Слабченка [7], М. Яворського [8]. Утім нічого нового цим авторам сказати не вдалося. Помітних результатів у вивченні теми досягли історик А. Козаченко й шевченкознавець М. Новицький, чії студії мали документальну основу. Зокрема останній у статті 1928 р. навів невідомий на той момент жартівливий лист до М. Маркевича від 22 січня 1844 р. за підписами Т. Шевченка, «полковника компанійського Корби» (І. Корбе), «генерального старшини Віхтора Мочеморденка» (В. Закревського), «військового есаула Я. Дибайла» (Я. де Бальмена) та відповідь адресата поетові, а також установив імена найближчого кола «мочиморд» [9]. Дослідник, котрий працював над кандидатською дисертацією про поета й товариство та добре знав історію вивчення питання, у статті 1930 р. високо оцінив напрацювання М. Драгоманова, В. Щурата, дійшовши висновку, що зустрічі прихильників «горячительных напитков» [10, С. 145] були одним із «виразних фрагментів побуту тодішнього ліберального українського панства» [9, С. 69], яке цікавилось питаннями політики, літератури, мистецтва.

М. Новицький і А. Козаченко стали першими, хто опрацював та ввів у науковий обіг частину документів, пов'язаних з арештом Шевченкових приятелів у травні 1848 р. Зокрема літературознавець розшукав і вивчив проваджену III відділенням слідчу справу Закревських та де Бальмена, в якій загалом нараховується 81 документ². Із них дослідник оприлюднив тільки власноручну записку Миколи І начальника III відділення О. Орлову від 19 квітня 1848 р. про необхідність заарештувати полтавських поміщиків, уривки допиту В. Закревського від 7 червня, пояснення О. Орлова харківському, полтавському й чернігівському генерал-губернаторові С. Кокошкіну від 10 червня того ж року про причини арешту колишніх офіцерів [10, С. 141—143]. Фахівцям відомий також лист Я. де Бальмена до В. Закревського від 20 липня 1848 р. про збірку віршів Т. Шевченка, переписану в польській транслітерації («*Wirszy T. Szewczenka*»), яку було вилучено в ротмістра під час затримання.

Повнішу хронологію арешту полтавців та подальшого нагляду за ними подав А. Козаченко у статті 1928 р. [11]. В розпорядженні дослідника було листу-

² Оригінал («О пирытинских помещиках двух братьях Михаиале и Викторе Закревских и графе де-Бальмене, навлекших на себя подозрение в неблагонадежности 1848 года») зберігається: Государственный архив Российской Федерации. Ф. 109. Оп. 23. 1-я экспедиция. Ед. хр. 195.

вання міністра внутрішніх справ Л. Перовського, шефа жандармів О. Орлова, харківського, полтавського й чернігівського генерал-губернатора С. Кокошкіна та цивільного губернатора М. Ознобішина, а також донос предводителя дворянства Пирятинського повіту генерал-майора Д. Селецького. Загалом 14 документів, які датуються 29 травня — 3 серпня 1848 р., надійшли на зберігання до Київського центрального архіву давніх актів³ з канцелярії чернігівського, полтавського й харківського генерал-губернатора.

Машинописні копії обох слідчих справ зберігаються в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України⁴. На нашу думку, вони могли належати М. Новицькому, котрий у 1926—1933 рр. працював у київській філії цієї установи, планував друкувати монографію про «товариство мочиморд», збірник документів про життя й видання творів Т. Шевченка. 26 грудня 1937 р. він був заарештований за звинуваченням у «контрреволюційній діяльності». Покарання відбував на Приураллі та Соловах. В УРСР дослідник зміг повернутися в 1946 р. та працював спочатку в Літературно-меморіальному будинку-музеї Т.Г. Шевченка (1946—1952 рр.), відтак у Державному музеї Т.Г. Шевченка (1954—1962 рр.), однак займатися науковою роботою на повну силу можливості вже не мав [12].

Нова хвиля інтересу до теми «товариства мочиморд» проявилася в останнє десятиліття, впродовж якого вийшли студії В. Панченка [13], В. Окаринського [14], Г. Грабовича [15]. В кожній із них підкреслено світоглядний стрижень завсідників приятельських зустрічей — замилювання українським світом, освіченість, начитаність, що в поєднанні з чималим життєвим досвідом і приваблювало Т. Шевченка. Зокрема Г. Грабович зосередив увагу на вивченні впливу на митця двох найпомітніших осередків оточення поета з часу першої подорожі Україною. За словами автора, світоглядні й побутові розбіжності між княжною, її колом спілкування — з одного боку, та мочимордами — з іншого вилилися у своєрідну «війну за поетову душу» [15].

Досі невідомими шевченкознавству й історіографії залишається низка документів 1848 р., а саме слідча справа «про пирятинських поміщиків», а також матеріали щодо встановлення нагляду за «поручиком і ротмістром Закревськими». Зі справ про арешт братів Закревських, де Бальмена постає цілісний образ перебігу слідства, документи суттєво доповнюють біографії Шевченкових приятелів, містять нові, досі неопубліковані шевченкознавчі матеріали, в тому числі свідчення В. Закревського про поета, підготовлену на запит III відділення оцінку поеми Т. Шевченка «Тризна», висвітлюють джерельне підґрунтя написання поеми «Кавказ». Цінність для літературознавців становить також лист С. Закревської, про яку в науці довгий час нічого не було відомо. Дотепер поза увагою

³ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі — ЦДАІАК України). Ф. 969. Оп. 1. Од. зб. 20 а. 20 арк. Авторка висловлює вдячність докторам історичних наук Г. Боряку та В. Шандрі за допомогу у виявленні теперішнього місця зберігання й шифру цієї справи.

⁴ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (далі — ВРФТ ІЛ). Ф. 1. Од. зб. 419. 84 арк.; Од. зб. 421. 26 арк.

дослідників залишалися документи, які розкривають особливості слідства над офіцерами-поляками — учасниками мойсівського балу. Між тим події, що розгорнулися в маєтку Т. Волховської, на нашу думку, разом з іншими обставинами і спровокували непередбачувані наслідки для військовиків — вихідців із польських та українських земель.

Відомо, що поштовою для розслідування «інциденту» в Мойсівці став донос пирятинського повітового предводителя Д. Селецького — 19 квітня 1848 р. він надіслав його полтавському цивільному губернаторові М. Ознобішину, від якого 27 квітня відправлено рапорт полтавському, чернігівському й харківському генерал-губернатору С. Кокошкіну, а за підписом штаб-офіцера Корпусу жандармів у Полтавській губернії підполковника Лаптева — начальникові III відділення О. Орлову. Невдовзі про «випадок», що стався на Полтавщині, дізналися міністр внутрішніх справ Росії Л. Перовський та імператор Микола I [11, С. 104—105]. Крім того, до двору надійшов рапорт від 11 травня генерал-лейтенанта Й. Анрепа, який навесні 1848 р. інспектував, серед інших, і Гусарський її імператорської високоності великої княжни Ольги Миколаївни полк, тож події прощального застілля в Мойсівці за участі його офіцерів відбулися на сторінках цього звіту⁵.

III відділення, покликане виявляти всіх незгодних із самодержавним режимом, негайно розпочало слідство. «В теперешнее время нельзя пропускать подобное, а надо очистить край даже от зародышей зла, когда его открыть можно»⁶, — зазначив 19 травня 1848 р. Микола I у записці до шефа жандармів О. Орлова. Вже 5 червня жандармський підполковник Я. Левенталь і старший чиновник з особливих доручень при полтавському цивільному губернаторові надвірний радник П. Глоба доставили підозрюваних у Петербург. Через два дні їх уперше допитали.

М. Закревський свідчив, що на бенкеті в маєтку Т. Волховської розмови присутніх про майбутній похід гусарів викликали спогади «об удалых боевых стычках и лихих атаках русских воинов»⁷. Отож у передчутті нової військової кампанії [16] буцімто й виник тост, через який усе почалося. Твердження, що мало пом'якшити пильність жандармів, розвинув С. де Бальмен. «Все мы были тогда убеждены, — пояснював він, — что дела Франции и беспорядки Европы вовлекут Россию в войну, и что для этого подвигают наши войска к границе. А война для людей военных, для русских, есть цель всех желаний. Вот для чего мы приветствовали Республику Французскую»⁸. Твердження Д. Селецького про те, що під час застілля С. де Бальмен підіймав келих «за вольность Франции!» ніхто з підозрюваних не підтвердив.

Цікаво, що свідчення В. Закревського відрізнялися від тверджень його приятелів. Веселої вдачі, з неабияким почуттям гумору, що не раз зауважували в «това-

⁵ Там само. Од. зб. 419. Арк. 10—12.

⁶ Там само. Арк. 8. Тут і далі цитати з документів подано мовою оригіналу.

⁷ Там само. Арк. 49.

⁸ Там само. Арк. 53.

ристві мочиморд», де Віктор іменувався «генеральним старшиною», він на допиті роз'яснював, що «о гусарах нам, мужчинам, не только не должно жалеть, но напротив, еще радоваться, ибо, по выступлении их, мы опять делаемся на балах первыми кавалерами и танцорами», а тому, мовляв, «тут же провозгласил тост: “За здоровье пирятинской сорокалетней молодежи”, и крикнул “ура!”»⁹. Ці слова брат Михайло продовжив здравицею за Французьку республіку: «Будучи совершенно уверен, что этот тост есть продолжение моего предшествовавшего, в том смысле, что если через выступление гусар мы остаемся первыми кавалерами на балах, то этому причина Французская республика, и потому, признаюсь, я принял этот тост и крикнул “ура!”»¹⁰.

Саме у В. Закревського під час арешту виявили низку шевченківських матеріалів, серед яких і видання поеми «Тризна» 1844 р. Твір, присвячений В. Репніній, поширювався серед прихильників поета. «В этом сочинении, представлена жизнь сироты, непрерывные бедствия его и как бы безнадежность на провидение. Хотя прямо преступного в этом сочинении ничего нет, но оно оставляет в читателе тягостное чувство»¹¹, — писали про зміст поеми жандарми, не помітивши мотивів самовідданої любові до Батьківщини, переживання за її долю, тираноборчих акцентів.

В оглядовій записці вилучених документів згадуються також листи поета до В. Закревського. З них на сьогодні зберігся лише один — від 10 листопада 1843 р., в якому Т. Шевченко повідомляє про намір намалювати портрет Ганни Закревської та як організаторові «товариства мочимордів» жартівливо бажав: «Хай тобі Бахус помага тричі потричі морду намочить» [17, С. 52].

Допитували В. Закревського і про збірку «Wirszu T. Szewczenka» (1844 р.), котра, на думку жандармів, містила «все безнравственные и самые дерзкие»¹² твори поета. На той час вона зберігалася у III відділенні — її знайшли в М. Костомарова під час слідства у справі кирило-мефодіївців. Про те, що рукопис певний час належав Закревському чиновники довідалися з листа до нього Якова де Бальмена від 20 липня 1844 р. з Одеси. Неприємностей удалось уникнути — всі вірші друкувалися раніше, а кілька записів вніс сам автор. Принагідно звертаємо увагу, що на окремих з ілюстрацій збірки [18], на нашу думку, зображено реальних осіб: київського генерал-губернатора Д. Бібікова (с. 17), Я. де Бальмена (с. 217) та його кохану Софію Вишневу (с. 17, 211, 217). Про те, що Шевченкові приятелі змалювали В. Долгорукова, зафіксовано у самій слідчій справі¹³. Портрет Т. Шевченка тушшю й пером виконав на титулі збірки Михайло Башилов. Цей профіль бачимо й на с. 98 у колі, ймовірно, друзів. Схожі начерки облич на с. 80, 195. П'ятий розділ до поеми «Катерина», що розпочинається словами «Ішов кобзар до Кие-

⁹ Там само. Арк. 44.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само. Арк. 42.

¹² Там само. Арк. 46.

¹³ ЦДІАК України. Ф. 1. Од. зб. 421. Арк. 6.

ва...», відкривається рисунком Києво-Печерської лаври та Військового Микільського собору (с. 51).

Крім шевченкіани в паперах В. Закревського III відділення віднайшло жартиливо-непристойний вірш Я. де Бальмена «Moments досуга». Написаний вперемішку французькими й російськими словами, він міг бути свідченням хіба що поганого літературного смаку: «Depuis très longtemps боялся // Mon derrière тебе открыть // Но мой pantalon прорвался, // Sot tailleur не мог зашить. // В этом position ужасном, // я toujours в fauteuil сажу...» («Долго боялся // Мой зад тебе открыть // Но мои штаны прорвались, // Глупый портной не мог зашить. // В этом положении ужасном, // я в кресле всегда сажу...») ¹⁴. Документів політичного змісту ні в кого із заарештованих виявлено не було.

У матеріалах слідчої справи збереглися пояснення В. Закревського про дружбу з Т. Шевченком: «В короткое время нашего знакомства я не успел заметить хорошо ни его поведения, ни настоящего образа мыслей, но ошибочно принял его за человека откровенного, веселого и приятного балагура» ¹⁵. Як бачимо, свідчення, надані на вимогу О. Орлова, позбавлені об'єктивності та ґрунтувалися на прагненні відвести від себе підозри через зв'язок з опальним поетом.

На запит III відділення було зібрано біографічні відомості про заарештованих. Відповідно до тогочасних норм брати Закревські й С. де Бальмен здобули домашню освіту, згодом пройшли військову службу, яка засвідчила відданість їх російській монархії. Зокрема Віктор (1807—1858 рр.) знав французьку та німецьку мови, студював географію, історію, брав уроки малювання, танців. Михайла (1816—? рр.) з дитинства готували до військової кар'єри, що вимагало належної як фізичної підготовки, так і відповідних знань — крім російської, французької мов, математики, історії, географії він опановував топографію, артилерію, фортифікацію, тактику, військові статuti й судочинство, фехтування, верхову їзду тощо. Як розповідали полтавські чиновники, мав «способности ума довольно хорошие» ¹⁶.

В. Закревський розпочав свою військову кар'єру 1827 р. з чину юнкера в Інгерманландському гусарському полку. Брав участь у придушенні польського повстання 1831 р., за що отримав нагороду та підвищення до корнета. Його полк було залучено до масштабних кавалерійських маневрів у Вознесенську 1837 р. під керівництвом імператора Миколи I. Вправність В. Закревського відзначено званням ротмістра, в якому він і вийшов у відставку 1839 р., як зазначалося у службовому формулярі, за сімейними обставинами — очевидно, у зв'язку зі справою спадкування ¹⁷. Нагадаємо, що на початку 1839 р. його брат Платон одружився з молодшою на 17 років Ганною Заславською, врода якої невдовзі очарує Т. Шевченка. До речі, того року В. Закревський разом із Т. Волховською

¹⁴ ВРФТ ІА. Ф. 1. Од. зб. 419. Арк. 41.

¹⁵ Там само. Арк. 45.

¹⁶ Там само. Арк. 67.

¹⁷ Там само. Арк. 79.

хрестив першого сина подружжя Платона й Ганни — Гната (1839—1906 рр.), у майбутньому знаного правника та дипломата [19, С. 118].

Десять років (1833—1843 рр.) тривала військова кар'єра М. Закревського, яка розпочалася зі школи гвардійських підпрапорщиків та юнкерів. Із вересня 1838 до червня 1839 рр. навчав драгунів правил пішої служби. 13 лютого 1840 р. у чині підпоручика зарахований до Куринського полку Окремого Кавказького корпусу. Влітку того ж року його переведено у 20-ту піхотну дивізію генерал-лейтенанта А. Галафєєва, яка брала участь у жорстокому придушенні опору кавказьких народів¹⁸.

Під командуванням флігель-ад'ютанта полковника Е. Білосельського-Білозерського М. Закревський бився з чеченцями в Гехінському лісі та на річці Валерик. У тому бою брав участь й опальний М. Лермонтов, який присвятив йому свій вірш: «Резались жестоко, // Как звери, молча, с грудью грудь, // Ручей телами запрудили. // Хотел воды я зачерпнуть // (И зной и битва утомили // Меня)... но мутная волна // Была тепла, была красна» [20, С. 60].

За участь у кампанії, яка завершилася повним підкоренням гірських народів, М. Закревський здобув орден Св. Анни 3-го ступеня. У згаданому бою на річці Валерик 11 липня 1840 р. він зазнав поранення в ліве плече. Наступного року оздоровлювався на термальних водах у чеському курортному місті Теплиці, де часто бували культурно-мистецькі діячі, тут звучали прогресивні ідеї та нові творчі віяння.

Відпустка офіцера тривала до 22 грудня 1843 р., значну її частину він провів удома на Полтавщині. В березні того ж року вийшов у відставку у званні поручика. Під час відпустки бачився з Т. Шевченком, який тоді відвідував Україну. На нашу думку, саме М. Закревський міг розповісти поетові про обставини підкорення гірських народів, які стануть основою для поеми «Кавказ», присвяченої їхньому близькому приятелю Я. де Бальмену, котрий загинув за імперські інтереси у Чечні в липні 1845 р.

Цікаво, що полтавський губернський предводитель І. Скоропадський (дід очільника Української Держави 1918 р.) виступив на захист поміщиків, чий тост у маєтку Т. Волховської він назвав необдуманною, нерозважливою витівкою (лист до міністра Л. Перовського від 20 червня)¹⁹. Крім того, О. Орлову стало відомо про особистий конфлікт автора доносу Д. Селецького із Закревськими та де Бальменом, які викрили предводителя пирятинського дворянства в підміні заповіту Т. Волховської²⁰.

9 червня 1848 р. очільник III відділення склав рапорт на ім'я Миколи I, в якому писав, що повідомлення про «неблагонадійні» політичні погляди заарештованих не підтвердилося, тож він «полагал бы возвратитъ их в места по-

¹⁸ Там само. Арк. 75—76.

¹⁹ Там само. Арк. 81.

²⁰ Там само. Арк. 38. Про конфлікт щодо успадкування маєтностей поміщиці див.: ЦДА-АК України. Ф. 984. Оп. 1. Од. зб. 1. 10 арк.

стоянного жительство, тем более, что один призыв их сюда послужит сильным предостережением для других в Малороссии, если там находятся люди действительно неблагонамеренные»²¹. Император цілком погодився з пропозицією О. Орлова та наклав резолюцію: «[...] чтобы господа эти были впредь осторожны в своих выражениях и не поставляли себя в такое положение, что не помнят, что делают и что говорят»²².

Серед матеріалів слідчої справи немає витягу про військову службу С. де Бальмена (1816—? рр.). Відомо, що він у 1834 р. закінчив Петербурзький кадетський корпус, служив у Белгородському уланському полку. Від 1842 р. у відставці. Рід де Бальменів, емігрантів із Франції шотландського походження, в 1846 р. за багатолітню військову службу отримав графський титул [10, С. 140], відповідно мав добру репутацію.

Загалом уся ця справа з тостом полтавських поміщиків навіть прискіпливого очільника III відділення О. Орлова спонукала завершити записку до свого підлеглого Л. Дубельта, в якій повідомлялося рішення щодо подальшої долі Закревських і де Бальмена, коротким зауваженням: «Пусть с Богом едут восвояси»²³. Тож 12 червня 1848 р. вони отримали 241 руб. на дорожні витрати й невдовзі вирушили додому.

Після звільнення заарештованих з умовою постійного нагляду за ними місцеві чиновники ретельно збирали інформацію про кожного та надсилали свої рапорти в Петербург. 21 червня 1848 р. звіт до III відділення відправив з Одеси начальник 5-го округу Корпусу жандармів генерал-лейтенант О. Шнель²⁴, а 28 червня міністр внутрішніх справ Л. Перовський переслав шефу жандармів свідчення чернігівського, полтавського й харківського генерал-губернатор С. Кокошкіна від 4 червня²⁵. У цих документах ішлося про демократичні погляди поміщиків та занадто вільну поведінку. Зокрема про М. Закревського писали, що він, «будучи холост, вел жизнь праздную и безнравственно-разгульную, расстраивая небольшое свое состояние, а к жизни приспособлял одежду и не брил бороды; при чем обнаруживал всегда необузданный дерзкий характер и демократические мысли»²⁶. Подібні оцінки отримали В. Закревський і С. де Бальмен, а доказом «неблагонадійності» їх слугувало з-поміж іншого приятелювання з Т. Шевченком. Так, перший, «отъявленный пьяница»²⁷, «был знаком хорошо и весьма часто проводил время с известным негодяем Шевченкою, который замешан был в киевском славянском обществе, и вместе с ним обнаруживал вольнодумство»²⁸. Натомість другий «женат на девице простого звания; и в видах большо-

²¹ ВРФТ ІА. Ф. 1. Од. зб. 419. Арк. 60.

²² Там само. Арк. 57.

²³ Там само. Арк. 56.

²⁴ Там само. Арк. 67—68.

²⁵ Там само. Арк. 69—70.

²⁶ Там само. Арк. 67.

²⁷ Там само. Арк. 70.

²⁸ Там само. Арк. 68.

го сближення с народом носит бороду — и вместе со всеми вышеупомянутыми Закревскими находится в тесных связях с известным Шевченкою, который долго проживал у него и у Закревских»²⁹. Отримавши подібні свідчення міністр Л. Перовський за погодженням з очільником III відділення О. Орловим 14 липня 1848 р. наказав харківському генерал-губернаторові посилити нагляд за колишніми офіцерами³⁰. І хоч нових доказів «політичної неблагодійності» проти них не додалося, справу закривати не поспішали.

Цікаво, що в копіях матеріалів справи про встановлення нагляду «за поміщиками Пирятинського повіту поручиком і ротмістром Закревськими» зберігається лист письменниці Софії Закревської (1796/1797—1865 рр.) — сестри Віктора, Михайла та Платона, в якому вона ділилася своїми переживаннями про арешт братів, доповнюючи їх візуальний портрет. До речі, про саме її існування літературознавці довгий час нічого не знали і твори, опубліковані під її ім'ям, приписували Якові де Бальмену. Причому плутанина триває до сьогодні. Наприклад, у статті 2022 р. для «Великої української енциклопедії» саме Я. де Бальмена названо автором повісті «Ярмарок» [21], хоча її, разом із романами «Институтка», «Криницы», написала С. Закревська.

У листі з Лемешівки до Андрія Стороженка від 10 липня 1848 р. сестра розповідала: «Конечно, я была уверена, что братья мои, будучи ни в чем не виноваты, найдут справедливость, но я боялась, что толстый Виктор, с непривычки ездить на курьерских, да еще в такой страшный жар, не перенесет дороги; Мишель тоже с своей раненой рукой и слабым здоровьем страх меня беспокоил. О, для меня это было печальное время!.. К счастью, что продолжалось не долго»³¹. До речі, схожий портрет В. Закревського залишила й В. Репніна, котра йменувала його «ходячим бочонком»³². Таким він постав і на рисунку Т. Шевченка [22, № 11].

У тому ж листі від 10 липня 1848 р. С. Закревська зізнавалася у своїй прив'язаності до мальовничих українських пейзажів, а далі переходила до епідемії холери, яка лютувала тоді в Російській імперії (зокрема й на Косаралі, де перебував Т. Шевченко): «Но оставит деревню в самое прекрасное время (спочатку Софія планувала виїхати в Петербург у травні 1848 р. — Г. К.), расстаться с чудными украинскими вечерами, — право, не легко; и я осталась здесь до осени. Теперь вышло, кстати, холера в Петербурге ужасная! Впрочем, и здесь не лучше; и здесь холера в сильной степени. Сначала она была по городам, а теперь проникла и в деревни, это просто наказание Божие. Так, что каждое утро невольно приходит мысль: что будет с нами до вечера»³³.

²⁹ Там само.

³⁰ ЦДАК України. Ф. 969. Оп. 1. Спр. 20 а. Арк. 19—19 зв.

³¹ ВРФТ ІЛ. Ф. 1. Од. зб. 421. Арк. 24.

³² Див.: Новицкий Мих. Замечания на макеты 7, 8, 9 и 10 томов «Полного собрания сочинений Шевченко» (1961—1964). Авторизований машинопис, 1953—1954 рр. (Институт літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Бібліотека Ю.О. Меженка. Од. зб. 4112. Арк. 70).

³³ ВРФТ ІЛ. Ф. 1. Од. зб. 421. Арк. 24.

У справі 421, що зберігається у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, міститься маловідома інформація про ще одного члена родини Закревських — власника Березової Рудки Платона. Зокрема у зібраних про нього свідченнях ідеться про непомірно велику грошову позику в поміщиці Волховської та причину такого вчинку.

Як і його брати, в молодості Платон Закревський (1804—1882 рр.) відзначався невгамовністю та прямолінійністю у спілкуванні. За «шалости и проступки» його звільнили з Царськосельського ліцею, а згодом — із Головного інженерного училища. Прихистком став Бобруйськ. Відтак на той момент юнкера було переведено у драгунський полк, а за клопотанням малоросійського військового губернатора М. Репніна та генерал-фельдмаршала І. Дибича — у гвардійський кірасирський. Тут П. Закревський опікувався «ремонтom» — укомплектуванням полку кіньми³⁴. Ці обов'язки втягли його в нові неприємності — невдовзі за ним числилася грошова недостача, яку було покрито завдяки Т. Волховській, котра віддала у заставу свій маєток за 37 тис. руб. асигнаціями.

По смерті батька в 1834 р. Платон став головним спадкоємцем у родині й почав опікуватися Березовою Рудкою: тримав цукровий і винокурний «заводи», в 1838 р. завершив зведення двоповерхового палацу у стилі необароко. У Волховській, яку відвідували Закревські, та й у них самих зупинялися письменники, історики, художники, фольклористи, меценати, колекціонери, чие зацікавлення минувиною пробуджувало українську свідомість. Ці контакти, як і зближення з Т. Шевченком, не були випадковими, адже Закревські походили з козацького старшинського роду, близького до гетьмана К. Розумовського, «бачили в собі цілком українських поміщиків, у яких жевріли націоналістичні тенденції» [11, С. 104].

Наслідки виголошеного Закревськими 15 квітня 1848 р. тосту окопилися на офіцерах-гусарах, для котрих Т. Волховська власне й улаштувала бенкет: кількох було переведено в інші підрозділи, а полкового командира Є. Гохгаузена відправлено у відставку. Про це у споминах писав брат поета Богдана Залеського і знайомий О. Кониського, офіцер Гусарського її імператорської високості великої княжни Ольги Миколаївни полку Марцин Залеський. Мемуарист зазначив нові подробиці «інциденту» в Мойсівці. За його словами, поручик В. Цихонський під час застілля начебто продовжив тост Закревських побажанням: «Краще вже, панове, випиймо за славу майбутньої малоросійської республіки!» («Lepiej już, panowie, wypiemy na chwałę przyszłej Rzeczypospolitej małosyjskiej!») [6, С. 76]. Ці свідчення згодом увійшли до праць В. Щурата, В. Гнатюка [1, 23] та до сьогодні час від часу з'являються у студіях. Утім ще в 1920-х рр. А. Козаченко, який вивчав документальне підґрунтя мойсівського «інциденту», поставив цю здравницю В. Цихонського під сумнів. «Очевидячки, — зауважив дослідник, — що в цій редакції самий факт неправильно передано, і він може вже відбиває тенденції української інтелігенції 70—80 рр. XIX ст.» [11, С. 106].

³⁴ ЦДІАК України. Ф. 969. Оп. 1. Спр. 20 а. Арк. 5 зв.

Розмови того застілля розкриває слідча справа, з документів котрої відомо, що розслідування про участь військовиків у мойсівській «події» відбулося до арешту полтавських поміщиків і тривало від 16 квітня до 11 травня 1848 р. Спочатку командир 2-ї бригади 2-ї легкої кавалерійської дивізії генерал-майор О. Багговут, який після вечора у Т. Волховської разом із полком вирушив із Пирятина й уже дістався Яготина, склав та передав рапорт за спонуканням Д. Селецького³⁵. 23 квітня генерал-лейтенант В. Глазенап звернувся до О. Багговута з вимогою надати вичерпну інформацію про «інцидент». На той момент він знав від київського, волинського й подільського генерал-губернатора Д. Бібікова, куратора Київського навчального округу О. Траскіна, чиновника з особливих доручень при Д. Бібікові М. Писарева про те, що за бенкетним столом офіцери нібито казали, «что напрасно ведут их сражаться за уничтожение свободы, которой они сами желают»³⁶. 29 квітня О. Багговут надіслав В. Глазенапу відомості про прощальний бал для гусарів, з яких випливало, що найбільш патріотичні та вільнолюбні настрої з-поміж офіцерів мав В. Цихонський, із прибуттям котрого в полк (після переведення з іншого військового формування) тут «образовалась отдельная польская партия, польский язык сделался общим, прислуга получила польский покрой платья, сбруя на лошадах явилась польская»³⁷. Своєю освіченістю та кмітливістю він швидко завоював авторитет серед товаришів по службі, а надто земляків — із ним приятелювали Вольський, Залеський, Ронекер та інші офіцери-поляки.

Ще 16 квітня 1848 р., відразу після балу в Мойсівці, О. Багговут викликав В. Цихонського на допит. Як записано в рапорті генерал-майора на ім'я В. Глазенапа, поручик тоді пояснював, що у «чаду напитуков» услід за гостом Закревських вигукнув: «Да здравствует деспотизм!»³⁸. Дехто з присутніх військовиків захищав або покинув бенкет.

Подобиці мойсівської «події» зафіксував також генерал-лейтенант Й. Анреп, який навесні 1848 р. інспектував армійські частини. Після загального огляду 2-го полку 2-ї кавалерійської дивізії, яка на момент перевірки у травні дислокувалася в Корці, він визнав військову вправність гусарів однією з найкращих в армії, однак завважив відсутність дисципліни, за що мав відповідати полковий командир Є. Гохгаузен. Утім, на думку інспектора, «молодежь» ним «совершенно овладела, вкралось у некоторых из них вольнодумство»³⁹. Невдовзі після рапорту Й. Анрепа від 11 травня на ім'я військового міністра О. Чернишова⁴⁰ полковника Є. Гохгаузена було відправлено у відставку, а на його місце призначили Г. Шевича. Поручиків Цихонського, Пржездецького, підпоручика Ронікера, корнетів Радовицького, Залеського «без особенных их виновностей» переведено в інші підрозді-

³⁵ ВРФТ ІЛ. Ф. 1. Од. зб. 419. Арк. 20.

³⁶ Там само. Арк. 18.

³⁷ Там само. Арк. 21.

³⁸ Там само. Арк. 20.

³⁹ Там само. Арк. 10.

⁴⁰ Там само. Арк. 12—13.

ли⁴¹. Зокрема В. Цихонського відіслали під особливий нагляд у Белгородський уланський полк. Вочевидь муштра не пригнобила його патріотичного духу — 1863 р. полковник Владислав Цихонський стане одним з очільників повстання, битиметься за відновлення польської державності й того ж року загине на Поділлі.

Інспектування військ завершилося виданням наказу, покликаного запобігти поширенню інформації про вихідців із польських та західних губерній, зокрема тоді було заборонено приймати їх на канцелярську роботу: «[...] чтобы в канцеляриях, особенно полковых, ни под каким видом не было нижних чинов польских и западных губерний уроженцев»⁴², а вже вповноважених на той момент до ведення документації належало звільнити «под каким-нибудь благовидным предлогом» і призначити полковими ад'ютантами «офицеров из русских губерний»⁴³. Офіцерів-вихідців із західних губерній імперії (до яких належали також Київська, Волинська та Подільська) у 2-й кавалерійській дивізії було понад 100⁴⁴.

У таких украї несприятливих умовах воєнної ескалації, постійних утисків, переслідувань пробуджувалася національна свідомість на землях, підлеглих Російській імперії. Справа братів Закревських і С. де Бальмена виникла з необережного висловлювання та є документом доби, який розкриває боротьбу імперського центру як із пригнобленими народами, так і з тими співвітчизниками, міркування або вчинки котрих підривали самодержавний режим. В атмосфері доносництва та обмовлянь неунікненними, ба навіть закономірними ставали абсурдні ситуації на зразок описаної у цій статті, коли через виголошений на бенкеті тост перелік «неблагонадійних» поповнили Шевченкові приятелі, на яких до того ж упала тінь опального вже на той час поета, чиє слово стане визначальною силою на шляху національного самоствердження українців.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Shchurat, V. Tost za ukrainsku respubliku. *V. Shchurat. Z zhyttia i tvorchosti Shevchenka (do kharakterystyky "obshchestva mochemordiya")*. Lviv, 1914 [in Ukrainian]. [Щурат В. Тост за українську республіку. *Щурат В. З життя і творчості Шевченка (до характеристики «общества мочемордия»*). Львів, 1914. С. 41—50].
2. Chalyi, M. Zhyttia i tvory Tarasa Shevchenka (zvid materialiv do yoho biohrafii). Kyiv: Veselka, 2011 [in Ukrainian]. [Чалий М. Життя і твори Тараса Шевченка (звід матеріалів до його біографії). Перекл. з рос., післям. та ком. В. Смілянської. Київ: Веселка, 2011. 263 с. Перевид. 1882 р.].
3. Konyskyi, O. Taras Shevchenko-Hrushivskyi: khronika yoho zhyttia. Kyiv: Dnipro, 1991 [in Ukrainian]. [Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: хроніка його життя. Упоряд., підгот., тексти, передм., прим., покажч. В.Л. Смілянської. Київ: Дніпро, 1991. 702 с. Перевид. т. 1. 1898, т. 2. 1901 р.].

⁴¹ Там само. Арк. 15.

⁴² Там само. Арк. 18.

⁴³ Там само. Арк. 19.

⁴⁴ Там само. Арк. 10.

4. Drahomanov, M. Shevchenko, ukrainofily i sotsializm. *Drahomanov M. Vybrane* (“...mii zadum zlozhytu ocherk istorii tsyvilizatsii na Ukraini”). Kyiv, 1991 [in Ukrainian].
[Драгоманов М. Шевченко, українофіли і соціалізм. *Драгоманов М. Вибране* («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні»). Київ, 1991. С. 327—430].
5. B. Hrinchenko — M. Drahomanov: Dialohy pro ukrainsku natsionalnu spravu. Kyiv, 1994 [in Ukrainian].
[Б. Грінченко — М. Драгоманов: Діалоги про українську національну справу. Київ, 1994. 188 с.].
6. Wspomnienia Marcina Zaleskiego: 1830-1873. Lwów: Z drukarni Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1893. S. 69-79 [in Polish].
7. Slabchenko, M.Ye. “Polityka dvokh dush i “mochemordy””. *M.Ye. Slabchenko. Materiialy do ekonomichno-sotsiialnoi istorii Ukrainy XIX st.* Т. 1. 171-176. Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1925 [in Ukrainian].
[Слабченко М.Є. «Політика двох душ і “мочеморди”». *М.Є. Слабченко. Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX ст.* Т. 1. [Б. м.]: Державне видавництво України, 1925. С. 171—176].
8. Yavorskyi, M. Kyrylo-metodiivtsi. *M. Yavorskyi. Istoriiia Ukrainy v stylomu narysi.* 2-he vyd., dop., 128-147. Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1928 [in Ukrainian].
[Яворський М. Кирило-методіївці. *М. Яворський. Історія України в стилістичному нарисі.* 2-ге вид., доп. [Б. м.]: Державне видавництво України, 1928. С. 128—147].
9. Novytskyi, M. Novyi dokument do istorii tovarystva “mochymordiia”. *Hlobus.* 1928. 5: 69-77 [in Ukrainian].
[Новицький М. Новий документ до історії товариства «мочимордія». *Глобус.* 1928. № 5. С. 69—77].
10. Novytskyi, M. Mochymordy pered sudom suchasnykiv i doslidu. *Zhyttia i revoliutsiia.* 1930. 3: 123-144 [in Ukrainian].
[Новицький М. Мочиморди перед судом сучасників і дослідю. *Життя й революція.* 1930. Кн. 3. С. 123—144].
11. Kozachenko, A. Do istorii liberalnoho rukhu 40-kh rr. na Ukraini. “Dilo pomishchykiv Zakrevskykh”. *Za sto lit: materialy z bromadskoho i literaturnoho zhyttia Ukrainy.* Кн. 2. 103-106. [Kyiv]: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1928 [in Ukrainian].
[Козаченко А. До історії ліберального руху 40-х рр. на Україні. “Діло поміщиків Закревських”. *За сто літ: матеріали з громадського і літературного життя України.* Кн. 2. [Київ]: Державне видавництво України, 1928. С. 103—106].
12. Karpinchuk, H. Mykhailo Novytskyi — shevchenkoznaveets. Kyiv: Naukova dumka, 2018 [in Ukrainian].
[Карпінчук Г. Михайло Новицький — шевченкознавець. Київ: Наукова думка, 2018. 239 с.].
13. Panchenko, V.Ye. Spokusy Berezovoi Rudky. *Ukrainskyj tyzhden.* URL: <https://tyzhden.ua/spokusy-berezovoi-rudky/> [in Ukrainian].
[Панченко В.Є. Спокуси Березової Рудки. *Український тиждень.* URL: <https://tyzhden.ua/spokusy-berezovoi-rudky/> (дата звернення: 23.01.2024)].
14. Okarynskyi, V. Taras Shevchenko i Mochymordy: “Shchyryi zhrets spyrtuoznostei”. *Istorychna pravda.* URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/03/9/153796/> [in Ukrainian].
[Окаринський В. Тарас Шевченко і Мочиморди: «Щирий жрець спиртуозностей». *Історична правда.* URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/03/9/153796/> (дата звернення: 23.01.2024)].
15. Hrabovych, H. Mizh kniazhnoiu Riepninoiu i mochemordamy. *Krytyka.* 2023. № 3-4: 2-7 [in Ukrainian].

- [Грабович Г. Між княжною Репніною і мочемордами. *Критика*. 2023. № 3-4. С. 2—7].
16. Ilko, V.I., Olashyn, M.V. Deiaiki aspekty uchasti tsarskoi Rosii v prydushenni revoliutsii 1848—1849 rr. v Uhorshchyni ta na Zakarpatti u rosiiskii memuaranii literaturi. *Mizh-narodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky*. Вур. 8. Kyiv, 1999 [in Ukrainian]. [Ілько В.І., Олашин М.В. Деякі аспекти участі царської Росії в придушенні революції 1848—1849 рр. в Угорщині та на Закарпатті у російській мемуарній літературі. *Між-народні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Вип. 8. Київ, 1999. С. 154—166 DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu>].
17. Epistolarii Tarasa Shevchenka. Kn. 1: 1839—1857. Kharkiv: Folio, 2020 [in Ukrainian]. [Епістолярій Тараса Шевченка. Кн. 1: 1839—1857. Харків: Фоліо, 2020. 635 с.].
18. Wirszy T. Szewczenka. 1844: Kobzar, 1840. Hajdamaki: poema, 1841. Hamalija, 1843. Dniprodzerzhynsk: VD «Andrii», 2008 [in Ukrainian]. [Wirszy T. Szewczenka. 1844: Kobzar, 1840. Hajdamaki: poema, 1841. Hamalija, 1843. Упоряд., передм. С.А. Гальченка; наук. опис рукоп. ориг. А.Ї. Ряппо. Дніпродзержинськ: ВД «Андрій», 2008. 280 с., 40 с. додат.: іл., 8 с. вкл.; вид. факс. типу].
19. Modzalevskij, V.L. Malorossijskij rodoslovnik. T. 2: E-K. Kiev, 1910 [in Russian]. [Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Т. 2: Е—К. Киев, 1910. 746 с.].
20. Lermontov, M.Yu. Polnoe sobranie stikhotvorenij: V 2 t. T. 2: Stikhotvorenija i poemu: 1837—1841. Leningrad: Sovetskij pisatel, 1989 [in Russian]. [Лермонтов М.Ю. Полное собрание стихотворений: В 2 т. Т. 2: Стихотворения и поэмы: 1837—1841. Ленинград: Советский писатель, 1989. 708 с.].
21. Velyka ukrainska entsyklopediia. URL: https://vue.gov.ua/Бальмен,_Яків_Петрович_де [in Ukrainian]. [Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Бальмен,_Яків_Петрович_де (дата звернення: 25.01.2024)].
22. Shevchenko, T.H. Povne zibrannia tvoriv: U 12 t. T. 8: Mystetska spadshchyna. Zhyvopys i hrafiika 1843—1847. Kyiv: Naukova dumka, 2014 [in Ukrainian]. [Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. Т. 8: Живопис і графіка. Мистецька спадщина 1843—1847. Київ: Наукова думка, 2014. 584 с.].
23. Hnatiuk, V. Yarmarkove ukrainofilstvo v zhytti ta literaturi (Balahulshchyna). *Yuvileinyi zbirnyk na poshanu akademika M.S. Hrushevskoho*. Kyiv, 1928. T. 2: 272-289 [in Ukrainian]. [Гнатюк В. Ярмаркове українофільство в житті та літературі (Балагульщина). *Ювілейний збірник на пошану академіка М.С. Грушевського*. Київ, 1928. Т. 2. С. 272—289].

Надійшла / Received 29.01.2024

Halyna KARPINCHUK

Candidate of Philological Sciences (Ph. D. in Philology), Research Fellow,
Department of Manuscript Funds and Textology,
T.H. Shevchenko Institute of Literature of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
halynakarpinchuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4088-0084>

THE HISTORY OF THE ARREST OF SHEVCHENKO'S
FRIENDS VIKTOR AND MYKHAILO ZAKREVSKYI,
SERHII DE BALMEN IN 1848 (to the 210th anniversary
of the birth of Taras Shevchenko)

The aim is to examine the documents about the arrest of V. and M. Zakrevskiy and S. de Balmen in 1848. Achieving the goal involves performing the following **tasks**: to define the history of the study of the topic “mochymordy” and T. Shevchenko; establish a storage place (archive) for two investigative files of poet friends; analyze the documents involving the writer (the interrogation protocols of the arrested, description of seized Shevchenkiana); emphasize the importance of documents in studying the life and work of T. Shevchenko; disclose the investigation into the participation military in the ball of T. Volkhovska and the consequences of the events in Moisivka for them. Archival primary sources were reviewed using general scientific **methods** (analysis, synthesis, description, generalization), historical-literary, textological, and source studies (historical-genetic, biographical, cultural-historical, comparative, heuristic, critical). **Scientific novelty and the results.** The discovered materials deepen the biographies of Shevchenko's friends: there is information about the birth, education, character, detailed descriptions of the military career and legacy of V. and M. Zakrevskiy. From the biography of M. Zakrevskiy, it became known that he, as a soldier of the imperial army, took part in the subjugation of the Caucasian peoples, and probably it was his memories that T. Shevchenko used when writing the poem “The Caucasus”. The only known letter of the writer S. Zakrevska from 10 July 1848 is valuable for literary studies. In particular, it tells about the cholera pandemic of 1848 and Ukrainian nature. The appearance of V. Zakrevskiy is described too. His verbal portrait corresponds to a pencil drawing by T. Shevchenko, the accuracy of which was debated in the last century. Provided at the request of the gendarmes, they are nevertheless not devoid of essential details and sincerity. A review of the poem “The Tryzna”, which was written at the request of the 3rd Department, was published for the first time. The edition of this poem (1844), along with several of Shevchenko's letters, was seized from V. Zakrevskiy. It has been established that the third part of the documents reveals the participation of the military in T. Volkhovska's banquet. The events in Moisivka influenced the conclusion about the behavior of the hussars during their inspection in the spring of 1848 and led to the transfer of several Polish officers to other regiments. The published primary sources can be used in the preparation of a new academic biography of T. Shevchenko, during the compiling of the compendium of Shevchenko's documents, for commenting on his works, etc.

Keywords: Viktor Zakrevskiy, Mykhailo Zakrevskiy, Serhii de Balmen, Taras Shevchenko, “mochymordy”, Polish officers, biography, documents.